

Beregnyi József

A HATÁRŐRTISZTKÉPZÉS '90-ES ÉVEK ELEJI ÁTALAKÍTÁSA¹

Aki ismeri az ünnepeltet, az tudja, hogy 1978–1982 között a Kossuth Lajos Katonai Főiskola (KLKF) határőr szakán tanult, és szerezte meg első diplomáját. Jőmagam abban a szerencsés helyzetben voltam, hogy annak az osztálynak – amelynek Sallai János hallgató is a tagja volt – lehettem az osztályfőnöke. A mi kapcsolatunk innen datálódik, és az életpályánk gyakorlása során már a barátság szintjéig jutott.

Ezt a résztémát azért választottam, mert az ünnepelt életútja – valamilyen módon, de eltérő mértékben – kapcsolódik mind a KLKF-hez, mind a Rendőrtiszti Főiskolához (RTF).

Felvezetésként megerősítem, hogy a határőr-, illetve a határrendészeti tisztképzésről szép számmal, többféle megközelítésben lehet tartalmas írásokat olvasni a szakajtóban.

Az általam itt leírtak nagy része azonban személyes benyomásokon nyugszik. A címben szereplő témáról jőmagam két korábbi munkakörömből adódóan szereztem közvetlen tapasztalatokat. Egyrészt mint a Kossuth Lajos Katonai Főiskola Határőr Tanszék oktatója, szakcsoporthoz vezetője, tanszékvezető-helyettese (1977–1990), majd pedig – két év (1991–1992) kihagyással – 1992–1994 között a tanszék vezetője funkcióban, másrészt pedig 1994–1998 között a Határőr Országos Parancsnokság Képzési, Humánszolgálati és Közművelődési Főosztály vezetőjeként.

Írásomban ragaszkodom az események és az azokat alakító körülmények tényszerű kifejtéséhez, de felvillantok egy-két hozzám kapcsolódó érdekességet is.

¹ Az RTF Határrendész Tanszék évfordulós ünnepi konferenciáján elhangzott – de még nem publikált – főbb gondolatok írásos formába öntésének eredménye.

HATÁRŐR ÉS HATÁRRENDÉSZ TISZTKÉPZÉS

Bármilyen szervezet, intézmény, valamilyen szolgáltatást nyújtó vállalkozás létrehozásának van valamilyen oka, legfőképpen célja, rendeltetése, missziója. Azaz velük szemben bizonyos elvárások, követelmények fogalmazódnak meg. Így van ez a rendvédelmi szervezetek számára személyi utánpótlást biztosító tanintézetek, oktatási egységek esetében is. Hiszen kis túlzással ők is szolgálnak, szolgáltatnak, ezért a képzési és kimeneti követelményeken túl az alapító, fenntartó – különösen a megrendelő, munkáltató – által megfogalmazott bizonyos elvárásoknak nekik is meg kell felelniük. De az elvárások, követelmények leginkább az adott időszaki hazai és nemzetközi események, körülmények által determináltak. Ezért mielőtt a '90-es évek határőr- (a továbbiakban: hőr-) tisztképzése átalakítását taglalnám, indokolt lehet az akkori hazai és nemzetközi körülményeket is röviden érintenem a megrendelő határőrség szemszögéből.

*Az akkori időszakra vonatkozó néhány
kapcsolódó esemény felvillantása*

1989–90-ben sok minden történt hazánkban, amit egyesek rendszerváltásnak, mások rendszerváltoztatásnak mondanak. Ezek nemcsak a közösségeket, intézményeket, hanem kisebb-nagyobb mértékben az egyéneket, egyes személyeket is érintették. Egy-két példa ezekből, amelyek a hőr-tisztképzéshez és hozzám is kapcsolódtak:

- megtörtént a depolitizálás, bizonyos dereguláció – leginkább a társadalomtudományi tananyagokban –, továbbá a politikai helyettesi munkaköröknek 1990. január 1-jével nevelési, szociálpolitikai jellegűvé történő átalakítása;
- 1990. július 1-jén a BM IV./II. Csoportfőnökség szervezetéből áthelyezték tanszékünk állományát a BM Határőrséghez;
- a vonatkozó előírásnak megfelelően 1990. augusztus 30-án a Határőr Országos Parancsnokságon leadtam az önvédelmi fegyveremet;
- kiadták az MNK Belügyminiszterének 8/1988. számú utasítását az RTF vezetői, vezető oktatói megbízásainak, valamint az oktatói munkakörei betöltésének követelményeiről, aminek hatálya annak 24. pontja szellemében ki lett terjesztve a belügyi tanszékre is.² (Személyemet a miniszter ez alapján nevezte ki 1989. július 1-től főiskolai tanárnak.)

² Az ennek végrehajtására vonatkozó konkrétumokat a belügyminiszter-helyettes 4/1988. számú intézkedése részletezte, sőt teljesítésére ütemterv is készült.

A határőrség felső és középszintű vezetői egyértelműen érzékelték a politikai környezet megváltozását, az elektromos jelzőrendszer lebontását követő új határőrizeti és határforgalmi tendenciák alakulásának milyenségét. Felismerték az ebből következő változtatások szükségességét, irányát. A korábbi „totálisnak” mondott határőrizet helyett olyat vizionáltak, amely inkább már a rendészeti megoldásokhoz állt közelebb. Az erről szóló kezdeményezésekkel éltek is a felügyeleti szerv felé. Ennek folyományaként a Minisztertanács 1989. decemberében tárgyalta a határőrség helyzetét és döntött szervezeti változásokról. Elfogadták a 3141/1989. és a 2046/1989. (HT 17.) MT határozatot a Magyar Köztársaság államhatáráról, annak rendjéről, őrizetéről és átlépésének szabályairól szóló törvényjavaslat alapelveiről. A határozat többek között előírta, hogy a határőrség 1990. január 1-től megkezdje, és 1995-ig teljessé teszi a határőrsőskön és a forgalom-ellenőrző pontokon a hivatásos és polgári állománnyal történő feladat-végrehajtást – azaz megteremti a hivatásos határőrizet rendszerét – a sorállomány fokozatos kivonásával párhuzamosan.

A határrendészeti feladatok hivatásos állománnyal történő végrehajtásának megkezdése magával hozta az ehhez szükséges – már a hivatásos állományúakra vonatkozó – személyi feltételek megteremtésének igényét is mind a tiszti, mind a tiszthelyettesi állománykategóriát illetően. Ez részben a tiszthelyettesképzés intenzitásának növelését,³ részben pedig a futó határőrtisztképzés addigi rendszerének átalakítását is igényelte.

Mindezek mellett a '90-es évek első harmadában a nemzeti megújulás keretében a magyar oktatásigazgatás egész rendszerét átalakító törvénykezés is kezdetét vette. A szakképzésről, a felsőoktatásról szóló jogszabályok merőben új kötelezettségeket, illetve lehetőségeket teremtettek a rendészeti jellegű képzés számára is.

Az eredeti elképzelés a határőrtisztképzés átalakítására

Az említett határőrtisztképzés – a belügyi elképzeléseknek megfelelően – eredetileg már az 1990/91. tanévben megkezdődött volna a Rendőrtiszti Főiskola (RTF) határrendészeti szakán, ezzel párhuzamosan pedig 1992-ben vagy 1993-ban teljesen megszűnt volna a KLKF-en a határőr hallgatók felkészítése, illetve maga

³ 1992 és 1995 között az átmeneti helyzet megkövetelte kisebb-nagyobb létszámmal folyó 10 hónapos, valamint ciklusos rendszerű iskolarendszeren kívüli alapképzés teljesítését is a Körömdi Határőr Kiképző és Továbbképző Intézetben.

a tanszék is. Mindezeket azonban az akkori körülményekben beállt változások annyiban befolyásolták, hogy csak késve és módosult formában került sor az előbbi elgondolás megvalósítására.

A határőrség országos parancsnoka által 1991. január 17-én a rendészeti helyettes államtitkárnak tett írásos jelentése⁴ még arról szólt, hogy a határőrség a folyó évben értelemszerűen fogadja a KLKF határőr szak III. évfolyamának felavatott végzőseit,⁵ de már ott nem indít új I. évfolyamot. Az akkori II. és I. évfolyam pedig a KLKF-en fejezi be a tanulmányait 1992-ben, illetve 1993-ban. Ez értelemszerűen azt is jelentette, hogy a KLKF Határőr Tanszék 1993. augusztus 31-ig működött volna. Ezekkel párhuzamosan pedig az RTF-en előkészítik a határrendészeti tisztképzést, majd három ütemben áttelepül oda a tanszék. Úgy tervezték, hogy az RTF-en kiteljesítik a határrendészeti tisztképzést, majd ezt követően a határőrség – nem kizárólagosan, de túlnyomó részben – a határrendészeti tisztii állományúak utánpótlását már csak ezen intézmény által fogja megvalósítani. Ezekről Szabó János mk. vör. főiskola-parancsnokot személyesen is tájékoztatta az akkori BM Határőrség Országos Parancsnokság törzsfőnöke és helyettese.

Az elképzelés módosulása és ennek okai

A teljes egészében rendészeti jellegű határőrizet kialakulását, továbbá a határrendész tisztképzésre vonatkozó előbb felvázolt elképzeléseket már a folyamat kezdetén megakasztották, felülírták a kialakult objektív körülmények. Mit is jelent ez?

Az 1990-ben kirobbant öbölháború egyik hatásaként több kiemelt objektum őrizetét és védelmét a határőrség erőivel kellett megerősíteni, mivel a rendőrség nem rendelkezett az ehhez szükséges elegendő létszámmal. Ezenfelül nagy hatása volt az előbbiekre a Jugoszlávia és volt köztársaságai között kirobbant polgárháborúnak, illetve háborúnak.

A bekövetkezett délszláv válság, háború hatására – több más mellett – a határőrségnek határbiztosítási feladatokat kellett teljesítenie. Ehhez újra katonai fegyverzettel és járművekkel is felszerelt csapaterőt (rendészeti akciószázadokat, majd határvadász századokat) volt kénytelen rendszerbe állítani, sőt szükségessé vált a határőrségi harcszabályzat megalkotása is.

⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára HOP 1991. év 10. doboz.

⁵ Azért voltak ők a végzősök, mert az 1986/87-es tanévtől a négyéves képzési idő háromra csökkent.

Ezen fejlemények bekövetkezése erősen pozicionálta a határőrtisztek és -tiszthelyettesek úgynevezett katonai jellegű felkészítésének szükségességét. A kedvezőtlenül megváltozott külső körülmények ráirányították a figyelmet arra, hogy a kialakult helyzet kezelése nem lehetséges a tervezett homogén határrendészettel. Körvonalazódott az, hogy a határrendészetté válás folyamatába beékelődik egy átmeneti időszak, amelyben még meg kell őrizni az úgynevezett klasszikus határőrizeti feladatokat, eljárásokat, eszközöket, szervezeti elemeket, módszereket és az addigi határőrtisztképzést is.

Mindezek következtében az eredeti elképzelés a hőr-tisztképzés átalakítására vonatkozóan kicsit átíródott. Erről 1991 októberében kaptunk tájékoztatást. Az ugyan nem változott az eredeti elgondolásból, hogy az RTF-en határrendész tanszék áll fel, illetve ilyen jellegű képzés indul ott be 1992-től, de az már igen, hogy a KLKF-en megszűnik a határőrtisztképzés, illetve a tanszék. Így ebben az időben a KLKF Határőr Tanszéken kétirányú munka folyt. Egyrészt az itteni oktatóknak teljesíteniük kellett az akkori KLKF-es hőr-hallgatók felkészítését, másrészt pedig felállítani a határrendész tanszéket az RTF-en. Lényegét tekintve a KLKF hőr tanszékének állománya két oktatási egységre (tanszékre) osztozott. A változás a jövődől hallgatók helyzetét is befolyásolta. Ezt jelzi az is, hogy helyettes államtitkári engedéllyel 1991 júliusában a KLKF határőr szakára jelentkezettek – írásos beleegyezésükkel – nem a határőr szakra, hanem már az RTF-en alapítandó határrendészeti szakra felvételiztették. Ehhez kapcsolódott még az a teljesen újszerű megoldás is, hogy a sikeresen felvételizők 1991 őszén Kőrmendre, a Határőr Kiképző és Továbbképző Intézetbe (HKTI) vonultak be és – mint az RTF határrendészeti szak (legelső) előkészítő évfolyamának hallgatói – egyéves előképzésben vettek részt. (Ez a megoldás a négy évre felemelni tervezett felkészítés alapját adta volna meg. Az eredeti okon túl a jövődől tiszthelyettes beosztottakkal való akkori munkakapcsolat beindulása szempontjából mindenképpen hasznosnak, célszerűnek bizonyult újítás volt ez.)

Így tehát 1992 szeptemberében elkezdődött a tényleges nevelő-oktató munka az RTF határrendész szakon is. Az itt beindult felkészítés – összehangolva a KLKF-en tovább fennmaradó szakmai felkészítéssel – egyrészt a határforgalom-ellenőrzés, a határrendészeti igazgatás és a határőr felderítés terén akkor létező beosztott tiszti munkakörök ellátására; másrészt a határőrizeti és a határforgalmi kirendeltségen, valamint a közösségi szálláson vezetői munkakör betöltésére volt hivatott.

Néhány kiemelés a KLKF-en folytatott akkori határőrtisztképzésről

A '90-es évek elején zajlott tisztképzést is többféle változás kísérte. Ezek egy része saját kezdeményezésből fakadt, másik része viszont az objektív helyzetből következett be. Ezzel együtt is megtörtént 1991–1995 között – nem is egyszer – a tisztképzés (benne a határőr is) rendszerének megreformálása.

Közismert tény, hogy főiskolai szintű határőrtisztképzés 1967-től folyt a KLKF-en. Ez azzal is járt, hogy „vendégként” részben igazodnunk kellett a házigazda katonai főiskola képzési, működési rendszeréhez. Ez a sok-sok pozitívuma mellett néha hátrányos is volt számunkra. Példa erre az úgynevezett polgári másodképzés jellege, a kimeneti célok, a képzési idő és a mindennapi nevelő-oktató munka rendjének néhány előírása. A KLKF hőr-tisztképzés képzési idejét illetően egyszer, a másoddiplomára vonatkozóan többször állt be változás, ami értelemszerűen bennünket, határőröket is érintett.

Például az 1986/87. tanévtől felmenő rendszerben bevezették a jóváhagyott hároméves, úgynevezett *korszerűsített tisztképzés* programját.⁶ (Ennek nagy hibája volt, hogy míg a képzési idő csökkent, az elvárások szinte változatlanok maradtak.) Számunkra vigasztaló csak az volt, hogy a többi szakkal szemben a hallgatóink pedagógiai jellegű másodképzésben részesülhettek.

A következő változás a mi szempontunkból részben kedvezőnek, részben kedvezőtlennek volt minősíthető. Kedvezőnek mondható, hogy az illetékes két miniszter határozata alapján a katonai főiskolákon – így a hőr-tisztképzésben is – 1991-től visszatértek a négyéves képzési időterminusra. Ezzel együtt járt az 1994. évi tiszttaválás kimaradása, 1995-től történő folytatása. Itt emlékeztetek ennek fordított változatára is, amikor a képzési idő négy évről háromra csökkenése miatt 1987 nyarán egyidejűleg két évfolyam (1983–87 és a 1984–87) végzett. A változás másik része – nevezetesen, hogy 1991 őszétől eltörölték a mindössze öt évvel azelőtt bevezetett pedagógiai másodképzést – kedvezőtlen következményt jelentett számunkra. Így a parancsnoki jellegű határőr szakon is műszaki profilú másodképzést kellett bevezetni. A baj ezzel az volt, hogy mi, határőrök ebben az időszakban még túlnyomórészt élő emberi erőforrással és csak kisebb mértékben technikai eszközökkel, műszaki-technikai berendezésekkel végeztük alapfeladataink teljesítését. A nem magas létszámú speciális műszaki jellegű

⁶ A KLKF parancsnokának 0430/1988 számú beszámoló jelentése. Ez egyébként az 1990/91. tanévig állt fenn.

munkakörökre vonatkozó felkészítést pedig a Bolyai János Katonai Műszaki Főiskola (BJKMF) biztosította a határőrség számára megrendelés alapján.

A '90-es évek első részében hazánkban már három helyszínen zajlott a határőr/határrendész tisztek felkészítése. Meghatározóan nagyobb létszámmal a KLKF-en, az RTF-en, kisebb számban az úgynevezett speciális műszaki jellegű beosztásokra pedig a BJKMF-en.

Ahogy korábban már érintettem, kétféle tanszék relációjában előre eldöntött módon alakult ki a képzési profil, más-más kimenettel. A KLKF hőrszék végezte tovább a hagyományos határőrizetre történő határőrtisztképzést, az őrs-, szd- (rendészeti akciószázadok, határvadász századok) parancsnoki felkészítést. Így tehát a határőrség tisztai utánpótlását meghatározóan már a két – a KLKF-es és az RTF-es – tanszék általi felkészítés együttesen teremtette meg.

Mindemellett a főiskolai hallgatók képzésén kívül a tanszék eredményesen részt vett a határőrség – a KLKF profiljához illeszkedő – továbbképzési feladatainak teljesítésében is. Igazolhatom, hogy a felkészítéshez a határőrség vezetése hathatós segítséget adott.

Az akkori felvételi eljárást illetően két dolgot említek meg. Általában akkor még sok volt a jelentkező – még a HM-es szakokról átjelentkező is –, akiből tudtunk válogatni.

Az akkori képzési alapidokumentumok hierarchiájában tantervi irányelvek, tanterv, tantárgyprogramok és tematikák szerepeltek.

A KLKF-en a korábbi időszakokkal szemben az oktatási feladatok zömét (kb. 70%-át) a tanszékünk végezte, és csak kisebb részét a honvédségi (civil) főiskolai oktatók. Ez a számonkérések esetében is hasonló arányt mutatott.

Az akkori szomszédos országok honi oldalán tevékenykedő határőr őrsök jellemzői alapján állítottunk be kidolgozói feladatokat (szituációkat) és ezeken a kidolgozásokon keresztül is végeztük a tisztjelöltek határőr szakmai jellegű felkészítését.

A hagyományosan magas színvonalú szakmai felkészítést jól erősítette a végrehajtó szolgálatok tapasztalatainak feldolgozása, az elméleti és gyakorlati változások tananyagként való megjelenítése, alkalmazása, nem utolsósorban a szakmájukat magas szinten gyakorló külső előadók meghívása és a valós körülmények között lezajlott tapasztalatszerzések, gyakorlatok is. Az utóbbiak között egyedi volt az úgynevezett dőridombi határőrőrs-gyakorlat,⁷ ahol az

⁷ Lásd az 1979. évi *Határőr* újság *Határőr hallgatók a határon* című írását.

eredeti működési területen, szakbeosztású sorállományúakkal – lovász, kutya-vezető, jelzőműszerész – megerősítve történt az államhatár őrizete. Ez nemcsak számomra, hanem az ebben érintett különböző évfolyamú határőr hallgatók számára is egy emlékezetes mozzanata volt a főiskolai szakmai felkészítésnek.

Azt hiszem, magabiztosan mondhatom, hogy a határőrizeti tisztképzés megfontoltan, a megrendelői igénynek megfelelően történt. A megrendelői igények, valamint – az előbb érintett – a hazai és nemzetközi körülmények viszont ebben az időszakban is elég éles változásokat indukáltak.

*Követelmények, elvárások a határőr/határrendész
tisztképzéssel szemben és ezek teljesülése*

Az elvárásokat, követelményeket kétféle megközelítéssel lehet érinteni. Egyrészt magával az oktatási egységgel (tanszékkel, ennek nevelő-oktató munkájával kapcsolatban), másrészt pedig a végzett határőr/határrendész tisztekkel szembeni nézőpontból. A megrendelő, fenntartó igyekezett a képzéshez szükséges anyagi és személyzeti feltételeket megteremteni, fenntartani. A tanintézeti vezetők és oktatók rendszeres meghívottjai voltak a határőrségi vezetői értekezleteknek, továbbképzéseknek és egyéb szakmai rendezvényeknek. Az oktatási egységek pedig törekedtek ezt követelményszintű nevelő-oktató munkával megszolgálni. Ez az alapképzésen túl a továbbképzéseket is érintette. A megrendelői/alkalmazói igények kielégítését bizonyítja többek között a jugoszláv válság kapcsán a szakasz- és századparancsnoki állomány felkészítésének szervezettsége és gyors megvalósítása. Az előbbi a HKTI, míg az utóbbit a KLKF hőrszékének „szakemberei” (Balog Zoltán, Dsupin Ottó) teljesítették. De ez a délszláv válság megszűnése utáni években is fennállt függetlenül attól, hogy a tanintézeteket a későbbiekben már a BM háttérintézményei közé sorolták.

Magától értetődő volt valamennyi új jogszabály képzésbe történő beépítése, a határőrségi képzési, vizsgáztatási igények előírászerű, komplex módon történő kielégítése.

A fiatal tisztekkel szembeni akkori elvárások, legfontosabb kompetenciák közül itt is kiemelem a *felelősségvállalást*, megbízhatóságot, az *együttműködést-kollegialitást*, az önállóságot, a lojalitást, *példaadást*, a tisztességet és nem utolsósorban a *kiállást a munkatársak/beosztottak mellett*. A dőlt betűvel jelzettek aktualitása – az újabbakkal kiegészítve – a mai viszonyok között is fennáll.

Minden egyéb a témához

Az RTF Határrendész Tanszéke az 1994/95. tanévben kidolgozta a négyéves főiskolai tisztképzés programját azzal, hogy 1995–96-tól már nem hároméves képzési idejű lesz a tanintézeti képzés. Ennek folyományaként 1995 nyarán megszüntették a nagyon fontos és sikeres körmendi előképzést. A negatív ebben az, hogy a négyéves képzési időre – általam nem ismert ok miatt – ekkor még nem tért át a főiskola.

Megemlítem, hogy a KLKF hőr szakán eredményesen működtetett, tradicionális határőrtisztképzés az 1996. évi egyetemi integráció következtében már a ZMNE-n folytatódott, és a 2000. évi tisztavatással „kifutott”. Helyét átvette a ZMNE-n 1997-ben létesített határrendészeti és védelmi vezetői szak.

Az előbbieken túl szólok arról is, hogy az akkori belügyi, illetve határőrségi nemzetközi együttműködés keretében 1973-tól 1990-ig a Moszkvai Határőr Parancsnoki Főiskolán is képeztek határőrtiszteket a magyar határőrség számára 1+4 éves időtartamban. A külföldi tanulmányok során néhány fő menet közben megszakította a tanulmányait, és hazatérve vagy elhagyta a pályát (*lemorzsolódás*), vagy a tanszékünk hallgatójaként már itthon szerezte meg diplomáját.

A határrendész tisztképzés kapcsán nem hagyhatom ki a BJKMF-et sem a visszaemlékezésből. A határőrség számára folytatott műszakihatárőrtisztképzés fontos állomásaként a 8/1993. (VIII. 12.) HM–BM együttes rendeletben szerepeltek alapján e főiskola intézményi struktúrája 1995. augusztus 1-jétől kibővült a BJKMF Határőr Műszaki Tanszékkal, amely közel hat éven keresztül, 2001 végéig működött.

BEFEJEZÉS

Az általam felvillantott gondolatokból⁸ remélhetőleg kiderült, hogy több tényező játszott szerepet abban, hogy végül is a magyar határőrség – valamint a határőr/határrendész tisztképzés is – a rendszerváltozás sodrában és azt követően nem csak alkalmazkodni volt képes, hanem mindvégig szinkronban tudott lenni a társadalmi elvárásokkal, a nemzeti érdekekkel, a jogállamiság követelményrendszerével. Ezek szellemében a tiszti és tiszthelyettesi utánpótlás

⁸ A témára vonatkozó tudósítások olvashatók a *Határőr* újság 1992. évi 47. évfolyamában, valamint a 11. évfolyamban.

felkészítésére hivatott intézmények, oktatási egységek lehetőségeik és képességeik függvényében igyekeztek ezt kiszolgálni a szó pozitív értelmében!

Jómagam – így utólag is – büszke vagyok arra, hogy részese lehettem ezen időszak pedagógiai-vezetési jellegű folyamatainak.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- FÓRIZS Sándor (2013): A sorállományhoz kapcsolódó tisztképzés végnapjai. In GAÁL Gyula – HAUTZINGER Zoltán (szerk.): *A modernkori határrendészet száztíz éve*. Budapest: MRTT Határrendészeti Tagozat, 245–256.
- M. SZABÓ Miklós (2017): *A Kossuth Lajos Katonai Főiskola története (1967–1996)*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- VIRÁNYI Gergely (2015): A KLKF Határőr Szaktanszék vezetője voltam – 1988–1992. Előadás a Határrendészeti képzés múltja, jelene, jövője c. konferencián. *Határrendészeti Tanulmányok*, 12(1), 6.
- Saját feljegyzések és dokumentumok, 1992–1994.